

FRED MAHLER

Az ifjúság dinamikája

A fiatalságot dinamikájában tanulmányozni elsősorban azt jelenti, hogy olyan *nyitott rendszer gyanánt kell fel-fogni, amelynek benső folyamatszerűségét a makroszociális folyamat határozza meg, és amely azzal kölcsönös egymásrahatási viszonyban áll.* Ilyen kontextusban az elemzés tárgya a fiatalság társadalmi identitásának és viszonyainak a meghatározása, a periférikus állapotból a beilleszkedés útján a participációra való áttérése, valamint a fiatalság mozgékonyága, homogenizációja és differenciálódása, amelyeket annak a szerepnek a szempontjából kell megítélni, amelyet a fiatalság a társadalmi reprodukcióban és átalakulásban játszik.

1. TÁRSADALMI IDENTITÁS ÉS VISZONYULÁS

A jelenkori ifjúság gazdasági és társadalmi-politikai élete mérhetetlenül gazdag; sajátos vonásai pedig a társadalmi és a politikai rendszer, az osztály és a társadalmi csoport, a nemzet, a gazdasági és földrajzi övezet, a hagyományok, az iskolázottsági és kulturális színvonal, a foglalkozás, a társadalmi-politikai képzettség és elkötelezettség fokának függvényében alakulnak. Tekintetbe véve ezt a gazdagságot, valamint az e problémakörnek szentelt tanulmányokat, egész sor olyan kérdés adódik, amelyek elsődleges jelentőséggel bírnak az ifjúság társadalmi identitásának és viszonyainak meghatározásában.

A társadalmi gyakorlat ma nagyobb mértékben igényli, mint bármikor, az ifjúság új problematikájának adekvát

megválaszolását, elsősorban éppen az ifjúság társadalmi-politikai lényegére vonatkozó fogalmak átértékelésével, az ifjúság társadalmi státusának és szerepének újrafogalmazásával. Amint már fentebb is láttuk, egyes elméletek szerint a fiatalok „a pszicho-szociális moratórium” és „az elnapolt jutalmazás” időszaka, s ezért szerzők megkísérelték annak bizonyítását, miszerint az ifjak *függőségi státusa* elkerülhetetlen még a modern társadalomban is, amely a kötelező oktatás időtartama kiterjesztésével mind több és több fiatalt kényszerít a termelés valamint a társadalmi participáció folyamatán kívüliségbe. Hasonló paternalista irányzatú elméletek a jelenkori és jövőbeni státusok és szerepkörök közötti viszony átmeneti jellegéből arra következtetnek, hogy nem létezik egy sajátos és viszonylag stabil státus, ez pedig arra készíti őket, hogy az ifjúságnak *társadalmilag periferikus helyzetet* s így politikai el nem kötelezettséget tulajdonítsanak...

Részünkről, épp ellenkezőleg, úgy véljük, hogy az *ifjúság egy jól körvonalazott társadalmi-politikai tényező, a nevelési és szocializálási folyamat tárgya és alanya s egyben sajátos identitással és társadalmi viszonyokkal rendelkező tényezője a gazdasági és társadalmi-politikai fejlődésnek.*

Még azokban a társadalmakban is, amelyek nem ismerik el az ifjúság saját Státusát-Szerepét, a fiatalság — reálisan vagy pedig latens módon — mégis a változás és haladás erői közé tartozik; és objektív helyzeteinek, meg szubjektív irányulásainak minden változatossága dacára is autentikus társadalmi erőnek, kollektív történelmi alannak kell tekintenünk.

Ha az ifjúságot társadalmi tényező gyanánt kívánjuk elemezni, akkor szükségszerűen ki kell küszöbölnünk az elvont, globális, differenciálatlan szemléleti módot. A fiatalság általános emberi lényege, fiatalos mivolta csakis konkrét történelmi megtestesülése révén létezik, hiszen az egység csupán a különbözőség által, az általános csupán az egyedi által létezik. Az ifjúság társadalmi identitásának és viszonyainak dialektikája csupán az általános és az egyedi kölcsönös viszonyulása útján világítható meg...

Közismert Marxnak az a tétéle, miszerint valóságában az emberi lényeg nem az elszigetelt egyén természetzerű velejáróját képező absztrakció, hanem „a társadalmi viszonyok összessége”. Ebből az elgondolásból kiindulva ál-

líthatjuk, hogy az *ifjúság lényege* nem a fiatal, elszigetelt egyén absztrakciója, hanem a kollektív történelmi alany szerepét betöltő fiatalság *társadalmi viszonyainak összessége*.

Az ifjúság társadalmi identitását konkrét történelmi viszonyainak összessége adja meg; ez az identitás tehát az ösztársadalom politikai, gazdasági és ideológiai jellemzőitől függő változó.

Az ifjúság társadalmi helyzetét egyaránt határozza meg az elismert és neki (meg a minden nemzedéket alkotó társadalmi csoportoknak) tulajdonított jelenlegi és jövőbeni Státusa-Szerepe, valamint az ifjúság magatartása a társadalommal és annak intézményeivel szemben. Az ifjúság társadalmi helyzete a történelmi fejlődési szakasz, az osztály-hovatartozás, az egyes társadalmakban fennálló helyzete és viszonyai szerint különbözik: „A fiatalság nem egy állandó tényező: az ifjúságnak nevezett lakosságréteg gyors iramban és rendszeresen változik. E réteg nem csupán összetételét változtatja, de véleményeit, magatartását és törekvéseit is”. Az ifjúság társadalmi státusát és szerepét döntő módon határozza meg a társadalmi rendszer jellege, a gazdasági-társadalmi fejlettség foka és a politikai hatalom jellege, az ifjúságra háruló jogok és kötelesek összessége, valamint a fejlesztéshez, döntéshez, változtatáshoz való hozzájárulásának tényleges módozatai.

Ám az ifjúságot olyan *nyitott társadalmi rendszernek* kell tekinteni, tehát *kölcsönös cselekvési folyamat* részének, amelyet az összességében felfogott társadalom többi eleme határoz meg, s amely a maga rendjén meghatározza azokat. Itt azonban felmerül a társadalmi-politikai tényezőnek vett ifjúság egysége és differenciálódása vizsgálatának a kérdése a különböző társadalmak egyetemes jellemvonásainak, valamint annak a módnak függvényében, ahogyan az ifjúság és az azt alkotó különböző csoportok (partikuláris elemek) azokhoz viszonyulnak — de mindig konkrét történelmiségükben és a dialektikus kölcsönhatások szemszögéből ítélve s beleértve ellentmondásaikat is.

Az ifjúság a társadalomban létező különféle struktúrákba és társadalmi-politikai erőkbe beépült társadalmi-politikai tényező, amely egyben *sajátos* és ezekkel szemben, *viszonylag autonóm*; csakis ilyen alapállásból kiindulva lehet helyesen elemezni az ifjak viszonyát ahhoz a társadalmi osztályhoz amelyhez tartoznak; a különböző

társadalmi osztályokhoz és rétegekhez tartozó ifjak közötti viszonyokat; az ifjak és az állam, intézmények, pártok és ifjúsági szervezetek közötti viszonyt, valamint az ifjúsági mozgalmak jellegzetességeit stb.

Az alkotó történelmi materializmus, a tudományos szocializmus elmélete szempontjából az ifjak *osztály-hovatartozása* alapvető elemzési kritérium akkor, ha az ifjúság társadalmi identitását és viszonyait az osztálytársadalom szintjén kívánjuk elemezni. Ezt a kritériumot mellőzve csak olyan elmélet állítható fel, amely szerint az ifjúság egy rendszerint avantgárd politikai konklúziókat valló homogén csoport: Az ifjúság osztály-hovatartozásának kiemelése, tehát nem homogén társadalmi csoport jellegének az elismerése, főleg az antagonisztikus osztályokra tagolódó társadalmakban, nem jelentheti az ifjúság nemzedéki vonásainak mellőzését, függetlenül a társadalmi csoporttól vagy osztálytól, amelyhez tartozik, hiszen e vonások összessége a különféleségben egységesnek felfogott nemzedék profilját képezi. Az ifjúság társadalmi identitásának minden más felfogása csupán a fiatal nemzedék sajátosságának, társadalmilag-történelmileg meghatározott egyéni jegyeinek lebecsüléséhez, az ifjúsággal szembeni paternalista és integracionalista társadalompolitikához vezet.

Az *ifjúság és az állam közötti viszony* szintén jelentős aspektusa az ifjúság társadalmi identitása és viszonyai tisztázásának.

Egyes szerzők felfogásában az ifjúság különálló és az állammal ellentétes elem; mások szerint viszont teljesen integrálódott az államba, s nincsenek sajátos álláspontjai, értékítéletei, magatartásformái. Nyilvánvaló, hogy a tudományosan megalapozott megfelelő válasz, ilyen sokrétű kérdés esetében megkívánja mindkét sarkított álláspont elkerülését, és maga a válasz tulajdonképpen az állam vagy az állam intézményei konkrét történelmi tartalmának elemzésétől függ, valamint az ifjúság álláspontjától az állammal, illetve annak intézményeivel szemben.

Az ifjúságnak az állammal szembeni magatartása többféle formát ölthet, s ezek meghatározói: az állam jellege, a fiatal nemzedéknek és az azt alkotó különféle csoportoknak tulajdonított Státusz illetve Szerep, valamint politikai tudata és viselkedése. A kapitalista országokban az ifjúság viszonyulása a hatalomhoz a különféle állás-

foglalások bő skáláját tárja elénk, az „integrálódástól” és „konformizmustól” egészen a „kontesztációig”. A francia ifjúság 1968 május—júniusi mozgalmainak jelentőségét elemelve, Alain Touraine például úgy véli, hogy „a harc végső célja a döntést, befolyást, manipulációt birtokló hatalom ellenőrzése és nem csupán a haszon elnyerése”. Tehát abban a konfliktusban amelynek főszereplője az ifjúság volt, nem a társadalmi-gazdasági kérdések állottak előtérben, hanem a politikaiak, nevezetesen az ifjúság viszonyulása a hatalomhoz. A fejlett kapitalista országok ifjúságának harca nem csupán a kultúra és az értékek krízisére utal, hanem főleg azt bizonyítja, hogy az ifjúság nem vehet részt teljes jogokkal felruházottan a társadalom életében, nem részesülhet ténylegesen a politikai döntésben; e harc tehát egyes politikai struktúrák krízisét jelzi.

Az *ifjúság viszonya a különféle intézményekhez* (amit „az életkori státusok intézményesítése” néven emlegetnek) szintén nagy változatosságot mutat. Ezek az intézmények a konkrét történelmi feltételek függvényében, két sarkpont közötti folyamatosságban jelentkeznek: az egyik végleten a *represszív vagy manipulációs* intézmények helyezkednek el, s ezek az ifjúság olyan társadalmi integrációját kívánják megvalósítani, amely nem veszi tekintetbe az ifjúság sajátosságait, szükségleteit és törekvéseit; a másik véglet célkitűzése a *participatív integráció*, amely az ifjúság érdekeinek és törekvéseinek megfelelően tényleges jogot biztosít a vezetéshez és döntéshez. Az első esetben a fiatalok viszonyulása vagy passzív, paternalista alávetettség, vagy pedig kontesztációs és ellenzéki; a második esetben viszont valóban a *nemzedékek* közötti reális dialógus alakul ki, az emancipációs szocializálás alapján. (...)

Az ifjúság társadalmi identitásának és viszonyainak elemzésében az egyik legjelentősebb elméleti akadály a számos nyugati kutató tudatában mélyen gyökerező előítélet, amely arra készíti őket, hogy az ifjúságot „az egykorúak csoportjának” (peer group) egymáshoz való viszonyára egyszerűsítse. Ez az előítélet, amint az előzőkből is kitűnt, ott merül fel, ahol az ifjúságot a „szubkultúra” szemszögéből határozzák meg.

Nyilvánvaló annak szükségessége, hogy tanulmányozzuk az ifjúság különböző kategóriái és csoportjai tudatbeli és magatartásbeli sajátosságait és főleg az egykorúak mik-

roszociális szinten fennálló viszonyait. A társadalmi identitás elemzése nem hanyagolja el a pszicho-szociális vagy éppenséggel szociológiai sajátosságokat, de nem is korlátozhatja csupán erre az ifjúságról alkotott képet, mint ahogy a „szubkultúrát” sem lényegítheti át egy olyan zárt világgá, amely elkülöníti az ifjúságot a társadalmi közegtől. Egy ilyen elmélet ahhoz vezetne, amit „az ifjúság önelkülönülése” néven emlegetnek; ez az önelkülönülés bizonyos társadalmi kontextusokban az ifjúság periferikus helyzetéből kifolyólag a társadalomtól való elkülönítés elleni vétó akar lenni — de nemcsak hogy képtelen ezt az elkülönítést megszüntetni, hanem éppenséggel szentesíti és elmélyíti azt. Az ifjúság akkor módosíthatja marginális státusát és léphet fel mint a társadalmi megújulás cselekvő tényezője, ha — fenntartva és érvényesítve, saját politikai, társadalmi és kulturális identitását — beépül a társadalom haladó forradalmi szociális erői közé. Mégsem tagadható a „szubkultúrák” vagy „ellenkultúrák” néha pozitív szerepe — de ez esetben is szükséges a konkrét történelmi elemzés.

Az ifjúság és a társadalom közötti viszony egyéb vetületei mellett természetszerűen merül fel a *nemzedékek* kérdése. A nemzedék fogalmát csak úgy határozhatjuk meg helyesen, ha mentesülünk minden egyoldalúságtól és absztraktizáló sematikus felfogástól. A nemzedék fogalma távolról sem csupán szociológiai jellegű, hanem polivalens, sok-arculatú, s egyaránt tartalmaz politológiai, demográfiai, lélektani, etikai, jogi, ideológiai aspektusokat.

A nemzedékek közötti folytonosság és diszkontinuitás folyamatának dialektikus megvilágításában a kérdés elhanyagolása vagy pedig *apriorikus* megoldása azáltal, hogy időtől és helytől függetlenül, *ex cathedra* kimondjuk a nemzedékek egységét, ugyanannyira alaptalan (és gyakorlatilag káros), mint a nemzedékek közötti ellentét és harc abszolútizálása.

A *nemzedékek közötti viszony egy adott konkrét-történelmi helyzet eredménye*, az objektív, társadalmi, gazdasági és ideológiai feltételeket tükrözi, beleértve az ifjúságnak biztosított és az általa igényelt Státust-Szerepet, valamint a társadalmi tényezők kiforrottságának és cselekvőképességének fokát.

Az új és a régi közötti konfrontáció (egyes történelmi feltételek esetén a reakció és a haladás, más feltételek

mellett a hagyomány és az újítás között) nem feltétlenül nemzedékek között lép fel, hanem leggyakrabban, mind a régi, mind az új nemzedék haladó és retrográd elemei között. Bizonyos azonban, hogy társadalmi jellege révén az ifjúság, legalábbis többségében, a haladás és megújítás híve, s a társadalmi átalakulás erőinek élvonalához tartozik. Ami nem jelenti azt, hogy bizonyos objektív társadalmi feltételek között, bizonyos erők ideológiai, politikai vagy kulturális nyomása következtében ne jöhetnének létre retrográd, konzervatív, vagy éppen reakciós beállítottságú csoportok az ifjúság körében. Bizonyoság reá az a reális visszhang, amelyet egyes ifjakban a faszizmus vagy egyes neofasiszta irányzatok, a vallási obskurantizmus stb. kelt.(...)

Ami az új és a régi nemzedék közötti konfrontáció lehetséges formáit illeti — hogy antagonisztikus vagy nem antagonisztikus, hogy harc vagy csupán versengés jellegét ölti magára, hogy szembehelyezkedés vagy dialógus — az lényegében a társadalmi rend jellegétől, a társadalmi és politikai erők viszonyától, a konkrét történelmi helyzettől függ, valamint attól, hogy a társadalmi döntések megfelelnek-e vagy sem a szükségleteknek és kívánalmaknak.

Bár a szocializmusban fennáll a nemzedékek közötti különbségek által meghatározott problémák ellentmondásmentes megoldásának lehetősége, ez nem megy végbe automatikusan mindenütt és mindenkor. A lehetőség átalakítása valósággá csupán olyan, távlati tudományos politika révén lehetséges, amely az ifjúság fejlődése, reális sajátosságai, és jogos kívánalmi objektív törvényszerűségeinek ismeretére alapoz, valamint arra, hogy időben fogantassa a legmegfelelőbb intézkedéseket azért, hogy átgondoltan rendszabályozhasson mindennemű problémát a haladás szükségleteinek és az egész társadalom — inkluzíve az ifjúság — egyetemes érdekeinek megfelelően.

Minden egyes nemzedéknek megvannak a maga külön sajátosságai; mindenik más-más módon közeledik a szocializmus felé és haladja végig a maturizációs folyamat állomásait, illetve személyiségét a saját tapasztalata és nevelése feltételei által meghatározott sajátos módon alakítja ki. Mindez a szocialista társadalomtól is megköveteli az ifjak törekvéseinek és érdeklődési körének minél elmélyültebb ismeretét.

Az *ifjúság-politika* meghatározása is az ifjúság társadalmi identitásával és viszonyaival kapcsolatos elméleti és gyakorlati konfrontációk egyik aspektusa. A sajátos társadalmi, ideológiai, etikai és kulturális helyzetek és irányzatok kapcsán az állami szervezetek, valamint a közületi és kulturális intézmények — de maguk a fiatalok és szervezeteik — kidolgozzák az ifjúság-politika külön stratégiáit. Magától értetődő, hogy ennek az akciónak a keretében különféle ideológiai és politikai felfogások és programok konfrontációjára kerül sor. Az adekvát politikák kidolgozása kapcsán olyan kérdések merülnek föl, mint az ifjúság önszervezése (az ifjúság által létrehozott és vezetett „ifjúsági mozgalmak”) és (a magánjellegű, vagy az állami intézmények, a politikai pártok, az egyházi kongregációk által alakított és rendszerint a felnőttek nevében cselekvő) ifjúsági szervezetek közötti viszony. Itt is felmerül az ifjúság önemancipációs politikája és az ifjúsággal szemben gyakorolt paternalista politika közötti ellentét kérdése — ám ez a konfrontáció a maga rendjén csupán egyik aspektusa a globális társadalmi-politikai ellentmondásoknak.

Az ifjúsággal kapcsolatos cselekvési stratégiák kidolgozásának egyik implikációja a *nemzeti—nemzetközi* viszony is. Az ifjúság társadalmi identitását és viszonyait minden bizonnyal ebből a szemszögből is szükséges szemlélni: minden egyes nép fiatal nemzedéke szerves alkotó eleme az illető népnek, s így személyisége meghatározásában a nemzethez való hozzátartozás kétségkívül igen nagy fontossággal bír olyan értelemben, hogy az ifjúság átveszi és továbbfejleszti az előző nemzedékek örökségét, s ezt szocializálásuk és általában a hagyományok, valamint a haladás követelményei szellemének megfelelő neveletésük biztosítja. De ugyanannyira nyilvánvaló, hogy minden nemzedék nem csupán a nemzeté, hanem koráé is, hiszen a történelem egy bizonyos momentumának kortársa, és ezáltal *társadalmi identitása tulajdonképpen a nemzeti és a nemzetközi dialektikus szintézisében fejeződik ki*.

Ilyen álláspontok az ENSZ, az UNESCO és más szervezetek jelentős dokumentumaiban konkretizálódnak, többek között olyanokban is, amelyeket Románia kezdeményezett, mint például a *Nyilatkozat az ifjúság neveléséről a béke, a népek közötti egyetértés és kölcsönös tisztelet eszményei*

nek szellemében, amely nemzetközi szinten mind tevékenyebb hozzáállásnak nyitott utat a kortárs ifjúság problémakörét illetően, ami többek között az 1985-ös Nemzetközi Ifjúsági Év előkészületeiben konkretizálódott.

Az ilyenszerű dokumentumok meghatározzák az ifjúsággal szemben gyakorolt politikák két alapvető célkitűzését, úgy ahogyan azokat az egyes kormányok kidolgozták és a nemzetközi intézmények támogatják: *az ifjúság részvétele a nemzetközi fejlesztésben és hozzájárulása a kortárs világ nagy problémáinak megoldásához* (a nemzetközi béke és biztonság, az általános, és elsősorban a nukleáris leszerelés megvalósítása, harc az elmaradottság ellen és egy olyan új nemzetközi és politikai rend megvalósításáért, amely biztosítja az ifjúság szükségleteinek és törekvéseinek kielégítését). Nem érdektelen e kontextusban megemlítenünk hazánk egyik kezdeményezését, amely nemzetközi síkon mind nagyobb érdeklődésnek és mind hathatósabb támogatásnak örvend: arról a javaslatunkról van szó, hogy dolgozzanak ki és fogadjanak el egy nemzetközi dokumentumot (*Chartát*), az ifjúság jogaira és felelősségeire vonatkozóan.

A fiatalság dinamikája többszörös aspektusainak kiértékelése aláhúzza, mennyire *fontos a kortárs ifjúságot, mint a nemzeti és nemzetközi fejlődés tevékeny erői egyikét elismerni*. Az ifjúság konkrét megnyilvánulási módja egy bizonyos történelmi momentum és egy adott társadalmi kontextus keretében a makrostrukturális valóságtól függ, a marginális állapot, az integráció és a participáció közötti viszonytól, a mobilitás, homogenizáció és differenciálódás kölcsönös viszonyától, valamint attól a szereptől, amely az ifjúságra mint reprodukciós vagy átalakító tényezőre hárul: azaz a fiatalság dinamikájának azoktól az elemeitől, amelyekre a következőkben is utalunk.

2. MARGINÁLIS HELYZET — INTEGRÁCIÓ — PARTICIPÁCIÓ

A fiatalság dinamikájának elemzése kiemelte, mennyire jelentős az ifjúság társadalmi *integrációja* mint a számára biztosított Státus és Szerep következménye — de az ifjúsággal szembeni társadalmi politika is, valamint az ifjúság magatartása. Amint már mondtuk azonban, az ifjúság önmegvalósításának, a változásnak egyik előfeltétele

az egyszerű konformista integráció (és annál inkább a marginális helyzet) meghaladása, valamint a *participáció* biztosítása.

A valóság, valamint számos tanulmány tanúsága szerint gyakran észlelhető ellentmondás egyrészt az ifjak által a gazdasági fejlődés folyamatában és általában a társadalmi életben betöltött *reális hely és szerep*, másrészt a számukra *elismert társadalmi és politikai státus* között. Más szóval: a döntésben való részvételt illető törekvések, kívánalmaik és a tényleges cselekvés lehetősége között, az ENSZ Főtitkára az ifjúságra vonatkozó egyik Jelentésében (1973) rámutat arra, hogy „az ifjak protestációja azt az érzésüket tükrözi, miszerint a társadalom keretében marginális státusuk van, és hiányolják a saját társadalmuk politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életében való tudatos részvétel objektív jogait és lehetőségeit”.

A marxista irodalomban elégtelen mértékben taglalt marginális helyzet fogalma igen hasznosnak bizonyul a fiatalság dinamikája főbb folyamatainak elemzésében.

A mi szempontunkból úgy véljük, hogy a *marginális helyzet meghatározása a következő: valamely társadalmi csoport két (vagy több) társadalmi osztályhoz (réteghez) és/vagy kultúrához tartozik, s egyben a szőbanforgó csoportnak a társadalom által tőle igényelt, neki tulajdonított, elismert és biztosított Státusa-Szerepe szempontjából kedvezőtlen helyzetben van.*

A *marginális helyzet* tehát az a *társadalmi státus*, amelyet bizonyos makroszociális feltételek határoznak meg, valamely csoportot arra kényszerítve, hogy az eredetét, hovatarozását vagy viszonyulását képező osztályétől vagy közösségétől *eltérő* körülmények között éljen, és *károsodást* szenvedjen hatásköre, felelősségei, a társadalmi életben és döntésben való szerephez jutás és részesedés terén.

A marginális helyzet rendszerint, *negatív hatásokkal* jár: a státus nem fogalmazódik meg pontosan, tartalmilag laza; elidegenedés, az identitás krízise lép fel; erkölcsi és kulturális kettéosztottság (dichotómia), megfosztottság, kizsaratolsági és előnytelenégi érzetet kelt. A marginális helyzet nem csupán a non-integráció, a nem elkötelezettség, a passzivizmus vagy félresiklás tüneteit idézheti elő, hanem társadalmi-politikai elkötelezettséghez és militan-tizmushoz is vezethet, egészen a lázadásig; mindezeknek

a magatartásformáknak pedig különböző indítékai, jellegzetességei, végcéljai és társadalmi hatásai vannak. A marginalitás tünetének mind a *természete* és *foka*, mind az *okai* sajátosak azoknak a helyzeteknek függvényében, amelyekben megnyilvánul, a cselekvési módozatok pedig szintén különhatároltak, nem csupán a lakosság egyes kategóriáira, hanem társadalmakra, nemzetekre, gazdasági övezetekre és társadalmi-kulturális közegekre nézve is.

Amint már hangsúlyoztuk, az ifjúság állapotához tartozik a fiatalok átmenete az idő két kategóriája: múlt és jövő között (kétdimenziós időbeliség) éppúgy, mint az, hogy egyaránt tartoznak a fiatal nemzedékhez és egy bizonyos társadalmi osztályhoz (kétdimenziós társadalmiság). Az ilyenfajta objektív helyzetek azonban nem válnak automatikusan marginális helyzeté. A marginális helyzetet a makroszociális rendszer határozza meg okságilag és ugyanaz alakítja, formálja is. A kettős hovatarozású csoportok társadalmi, kulturális és lélektani kettéosztottsága (dichotomiája) marginális helyzeté válik olyan gazdasági, politikai és társadalmi viszonyok, valamint olyan szociálizálási és nevelési folyamat esetén, amelyek egyenlőtlenségi viszonyt hoznak létre az illető kategória és általában a társadalom (vagy annak különböző csoportjai) között.

Amikor a társadalmi kontextus elismeri a csoport státusát és adekvát — törekvéseinek megfelelő — társadalmi szerepet biztosít számára, akkor a belső ellentmondások tovább folynak ugyan a saját (és nehézségektől nem mentes) dinamikájuk szerint, de nem vezetnek elkerülhetetlenül (marginális) helyzet létrejöttéhez. Akkor viszont (ez a gyakoribb eset) amikor a belső ellentmondásokhoz a csoport sajátos státusának és szerepének el nem ismerése okán külső ellentmondások is hozzáadódnak, rendszerint negatív hatású marginális helyzet adódik.

Ha megkísérelnők vázlatosan bemutatni a *fiatalok objektív helyzete, érdekei, törekvései, értékítéleti tájékozódása, a szocializálás hatásai és társadalmi-politikai magatartása* közötti főbb kapcsolatokat, akkor egy ilyen modell megépítéséhez a helyzetek két típusára kell tekintettel lenni: a) *hagyományos, paternalista, tekintélyközpontú társadalmak*, amelyek az ifjúságnak marginális helyzetű Státust-Szerepet szánnak, és b) *modern, demokratikus típusú társadalmak*, amelyekben Státusa-Szerepe szerint az ifjúság egyenrangú résztvevője a gazdasági, társadalmi-

politikai, kulturális életnek. Az ifjúságnak a társadalmi fejlődés folyamatában játszott szerepére vonatkozó tanulmányciklus keretében (Bukarest, 1971) P. Künstler, az ENSZ képviselőjében többek között ezeket mondta: „Úgy tűnik, hogy egyes országokban, szándékos módon, vagy pedig egy bizonyos idő alatt végbement kristályosodási folyamat eredményeképpen a politikai, gazdasági és társadalmi struktúrák olymódon épültek fel, hogy ellenlábasi az átalakulásnak és főleg annak az átalakulásnak, amelyet az ifjúság gondol el vagy kezdeményez. Más országokban a hivatalos struktúrák az ifjúság rendelkezésére bocsájtják azokat az eszközöket és módozatokat, amelyek segítségével a fiatalok kifejezésre juttathatják álláspontjukat, és alkalmazhatják javaslataikat akkor is, ha ilyen helyzetben gyakorta bizonyos távolság választja el a törvénykezést a gyakorlattól”.

A további gondolatmenetünkben két olyan elemet emelünk ki, amelynek különös fontosságot tulajdonítunk, amikor a fiatalság emberi feltételeit (beleértve a kétdimenziós időbeliséget és társadalmiságot is) a konkrétan történelmileg meghatározott társadalmi-politikai, gazdasági és ideológiai kontextusokhoz viszonyítjuk, éspedig:

a) kiemeljük elsősorban azt a tényt, miszerint az ifjúsággal szemben *zárt* társadalmi-politikai rendszer által jellemezhető A típusú társadalmakban az ifjúság kettős (időbeli és társadalmi jellegű) hovatartozása rendszerint *marginális helyzetű Státussá-Szereppé* minősül át, épp mivel az erőviszonyok és a társadalom állásfoglalása az ifjúsággal szemben „a perifériára utalják” azt, eltiltják a társadalmi-politikai élettől és a döntéstől, vagy pedig megnehezítik ezek hozzáférhetőségét. Ezzel szemben az ifjúság számára *nyitott* társadalmi-politikai rendszer által jellemzett B típusú társadalmakban ugyanaz a kettős hovatartozás rendszerint *participációs Státussá-Szereppé* válik, mivel az erőviszonyok és az ifjúsággal szemben tanúsított magatartás kedvez a marginális helyzet felszámolásának, az integrációnak, az ifjúság participatív elkötelezésének.

b) másodsorban: azokkal a (strukturalista-funkcionalista típusú) értelmezési módozatokkal ellentétben, amelyek *az ifjúság társadalmi helyzetéből egyetlen, általános jellegű magatartástípusra következtetnek, a fenti modell* — a valóságnak megfelelően — *kölcsönösségi viszonyt ál-*

lapít meg az objektív Státus-Szerep és a szocializálási tényezők meg az ifjak álláspontja között és tételesen állapítja meg, hogy egyazon helyzetből adódhatnak homlok-egyenest ellenkező következmények is.

A hagyományos típusú paternalista, tekintély-központú globális társadalom (A) tehát általában a kortárs kapitalista országok esetében, akkor amikor az ifjúságnak az emancipációs szocializálás által serkentett cselekvése a társadalmi és a hatalmi struktúrák átalakítását célozza, a marginális helyzet az aktivizmus alapjának, a haladás többi erői cselekvésével egybehangzó, tudatos, szervezeti cselekvésnek bizonyulhat. Ellenkezőleg, az is előfordul, hogy konzervatív, reakciós tényezők nyomására menekülő jellegű manipuláció történik (apolitizmus, drog, vagy hedonista és privatista „szubkultúrák”), vagy pedig (neofasiszta, erőszak és terrorizmus kultusz, elhajlás, bűnözés típusú) retrográd akciók befolyására az ifjú nemzedék, illetve annak egyes csoportjai esetleg a történelem logikus menetével ellenkező irányban cselekszenek.

Az „erkölcsi lázadás”, a társadalommal szembeni „provokáció” különféle típusai — amelyeket a *blousons noirs*, a *beatless*, a *provos*, a *capelloni* és a legkifejezöbben a *hippies* képviselnek — ezek szerint a marginális helyzetet tükrözik, és közvetve annak fenntartását segítik elő, hiszen nem egyebek, mint ezeknek az ifjaknak a többé-kevésbé tudatos tartózkodása attól, hogy a társadalmi gyakoriság, tehát az integráció határát átlépjék.

A marginális helyzet azonban mind az „erkölcsi lázadás”, mint pedig a kontesztációs mozgalmak alakjában kifejezésre jut. Martinotti előre vetíti a „pozitív marginális helyzet” gondolatát: „...az egyetemi hallgatónak sajátos társadalmi státusuk van, és politikai participációjuk tekintetében két tényező, a saját diák státusuk és a családjuk státusa kölcsönös hatása alatt állnak. Ez a helyzet, amelyet *pozitív marginális helyzetnek* lehet nevezni, nagy szabadságot biztosít nekik politikai opció dolgában, és lehetőséget nyújt a hozzáállás néha éppenséggel váratlan megváltoztatására, úgy amint az Olaszországban a közelmúlt éveiben történt”. A szerző nem tagadja az osztály-kauzalitást, de vétót emel az erre való leegyszerűsítés ellen, s úgy véli, hogy az egyetemi hallgatók átmeneti helyzete, illetve a felnőtt szerepekhez viszonyított marginalitása elsődlegesen határozza meg a politikai elkötele-

zettség formáit és fokát főleg azokban az időszakokban, amikor az osztályok közötti konfliktusok felerősödnek, és a politikai, társadalmi helyzetük közötti eltérés még nyilvánvalóbb lesz.

Bár más formában és eltérő irányulással, az ifjak Státusa-Szerepe a modern, demokratikus, B típusú globális társadalmakban is (ilyenek általában a szocialista országok) a szocializálási tényezők, valamint az ifjak állásfoglalása függvényében meghatározhat elkötelezettséget jelző politikai magatartásformákat, de agressziós, passzívista és kitérő típusú magatartásokat is, akkor, amikor az ifjakat konformista értékek szellemében befolyásolják.(...)

Hogyan alakul az ifjúság marginális helyzete?

a) Úgy tűnik, hogy a civilizáció alakulásának történelmi törvényszerűsége gyanánt a fiatalság a kamasz- és ifjúkor *felső határának folytonos emelkedését fogja tapasztalni*, épp úgy amint a fiziológiai és lélektani *érettség alsó határa valószínűleg még lennebb száll majd*.

b) Az emberiség nem csupán az emberi élet e szakaszának hosszabbodása által fiatalodik, hanem azoknak a hatásoknak révén is, amelyeket a demográfiai robbanás gyakorol az ifjúságnak az összlakosság számában elfoglalt helyére. A statisztikai adatok szerint, nagy földrajzi területeken a 30 éven aluli lakosság van túlsúlyban, s e tendencia a jövőben szintén fokozódik.

c) Az oktatás kiterjesztésével és időtartamának hosszabbodásával, valamint a szakképesítés és intellektualizálás fokának emelkedésével mind gyorsabban növekszik a különböző típusú iskolákba tömörítettek százalékaránya, tehát azé a fiataikorú lakosságé, amely még nem kapcsolódott az anyagi és szellemi termelésbe, mivel fel kell készülnie a hivatására, valamint a gazdasági élet korszerűsödése és a műszaki tudományos forradalom következtében reá háruló mind sokrétűbb gazdasági és társadalmi felelőssége.

d) Mind hangsúlyosabbá válik az ellentmondás az *objektív helyzet* és az ifjú *szubjektív kívánságai között*, hiszen az előbbit az határozza meg, hogy az ifjú *késve* jut munkához, társadalmi, gazdasági és családi felelősséghez, holott azt szeretné, hogy *minél korábban*, még fiatalsága idején legyen ilyen felelőssége.

Mindezek a folyamatok az *ifjúság marginális helyzete folytonos súlyosbodásának távlatára utalnak*. De vajon

sorsszerű-e ez a helyzet? Más szóval jogos-e az ifjúságot „éretlen felnőttnek” tekinteni s ezáltal kötelező módon a marginális társadalmi helyzet státusával felruházni?

A szocialista országok társadalmi valósága, a fejlődő országok ifjúságának elkötelezett részvétele az országos célkitűzések megvalósításában, valamint a nyugati forradalmi és haladó szellemű mozgalmak épp ellenkezőleg azt bizonyítják, miszerint az ifjúságot *saját és sajátos vonásokkal felruházott lakosság-kategóriának lehet tekinteni, amely érvényt szerezhet képességeinek és társadalmilag integrálódhat, ha lehetősége nyílik a tényleges és minél teljesebb társadalmi elkötelezettségre, ami viszont megköveteli a marginális helyzet felszámolását vagy maximális csökkenését.*

A fiatalságot nem szabad csupán olyan időszaknak fel fogni, amelyben az ember továbbra is gyermek marad (mivel még nem vesz részt közvetlenül a termelés folyamatában, s még nem hárulnak rá társadalmi és családi felelősségek) de egyben felnőtt is (mert kialakult benne, vagy kialakulófélben van az öntudat, az önmeghatározás képessége). *A fiatalság nem is csupán tökéletes gyermekkor, nem is csupán tökéletlen érettkor.* Tautologikus kifejezéssel élve, a fiatalság annyi mint önmaga; az ember alakulásának az az ellentmondásos folyamata, szakasza (vagy az kellene legyen), amelyben az ember már *aktív résztvevőként* halad végig a tudatos társadalmi integrálódás bizonyos szakaszán. Amit a fiatalságról szóló paternalista elméletek jelentős része nem lát meg, az éppen *az új minőségi elem*, amely a fiatalsággal jár: az ifjú — épp úgy mint a gyermek — készül a munkára és az életre; ez a cselekvés a kamaszkorban *jön létre*, az ifjúkorban pedig *kiteljesedik* olyan folyamat eredményeként, amelyben a nevelési tényezők olyan alanyra hatnak, akinek a fogékonysága *participációt* és *aktív hozzájárulást* igényel.

Ilyen értelemben jegyzi meg M. Hicter, hogy: „A fiatalok csak jóval később jutnak társadalmi felelősségekhez, funkciókhoz, és tudatában vannak annak, hogy részt vesznek a társadalmi haszon (saját jogaik) újraelosztásában, de anélkül, hogy létrehozásának (kötelességeinek) részesei lennének. A marginális jogok és élet időszaka a kötelességek és hatékonyság időszakaszának a kárára hosszabodik. A társadalom nem tervezett be az életkor függvényében progresszív elfoglaltságokat, és nem ismer átme-

neti rítusokat. A kamaszkor időszaka úgynevezett no man's land (senkiföldje), amelyben az ifjaknak fel kell szabadulniok a családdal szemben, utat kell találniuk a heteroszexualitás felé, el kell dönteniük, mihez éreznek elhivatottságot, elő kell készíteniük saját otthonukat, de ugyanakkor kénytelenek saját gyermekkorukat meghosszabbítani anélkül, hogy valóban haladást érnének el az érett kor irányában, hiszen függőségben maradnak szüleikkel szemben, azok anyagi támogatásával és általában gondoskodásával szemben — tehát szocio-kulturális szempontból visszamaradottak”.

Az UNESCO 1968 szeptemberében megtartott általános Értekezletén előadott *Jelentés az ifjakról* szintén úgy vélekedik, hogy korunkban az ifjúság és a társadalom közötti alapvető konfliktus magyarázata abban áll, hogy az ifjúság szeretné elismertetni azt a helyzetet és megbecsülést, amelyre méltónak tartja magát, de ez a kívánalma összeütközésbe kerül a felnőtt világ arra való hajlamával, hogy az ifjúságot a társadalom kapuinál várakozó alanynak tartsa”.

A probléma nem az ifjúság alakulását kísérő objektív tendenciák elhanyagolásában áll, hanem abban, hogy megvizsgáljuk: mi a társadalom állásfoglalása, ezekkel szemben, hogyan cselekedhet a társadalom annak érdekében, hogy *ilyen körülmények között* csökkentse és kiküszöbölje a marginális helyzetet. Bár *az ifjú általában a termelési folyamaton kívül áll és a jövőben is így lesz, nem szabad a társadalmi életből is kimaradnia*. A gazdasági szempontból felfogott teljes felelősség hiányának nem kell bizonyos társadalmi felelősség hiányához vezetnie, hanem épp ellenkezőleg kompenzálódnia kell az állampolgári lét iskolájába való beavatással, ami az ismeretek mellett megköveteli a politikai jogok és kötelezettségek tényleges gyakorlását.

Ilyen perspektívában tekintve a dolgokat, nyilvánvaló, hogy a *marginális helyzetet nem kell sorsszerűnek tekinteni*; egyben lehetségessé válik az, hogy az ifjúság *társadalmi integrációjának* folyamatát komplex társadalmi akcióként fogjuk fel, amelynek lényege a marginális helyzet felszámolása az összes olyan feltétel megteremtésével, ami az integrálódást participációvá avatja.

Ovidiu Bădina társszerzőmmel kidolgozott tanulmányunkban már 1970-ben hangsúlyoztuk, mennyire fontos

az ifjúság integrációját új módon értelmezni, és szorgalmaztuk e fogalom polivalens-jellegének elmélyültebb felfogását mind a kortárs világ komplex valóságai, mind a szocialista valóságunk szémszögéből. Ily módon azt a viszonylag elterjedt elgondolást cáfoltuk, miszerint az integráció fogalma egyértelmű jelleggel bírna mind az értékek tekintetében (mivel az integrációt tulajdonképpen nem szabad mindenkor és bárhol összes komponenseiben pozitív folyamatnak tekinteni) mind végcélját illetően, (mert az integrációt nem lehet arra az elvárás-komplexumra egyszerűsíteni, amelyet az illető integráló rendszer az integrálódó tényezővel szemben támaszt).(...)

Az uralkodásra és kizsákmányolásra alapozott társadalom feltételei között *passzív konformista integrációról* beszélhetünk, s ez — ha bizonyos határok között funkcionálisnak bizonyul is — hatásait illetően nem eredményezi sem a személyiség autentikus megvalósulását, sem pedig a társadalmi változást.

A szocializmusban az ifjaknak az adekvát és teljes integrálódásra való nevelése sokrétű, bonyolult, sokféle vonatkozású folyamat, amely az időben ható tényezők sokaságának hatása alatt alakul. Mivel tekintetbe veszi mind a társadalmat s annak szükségleteit, mind az egyént, személyiségével és szükségleteivel egyetemben, a szocializmus nem csupán az ifjúság társadalmi integrációjának objektív feltételeit teremti meg, hanem gyökeresen megváltoztatja a folyamat lényegét és értelmét is. Ilyen körülmények között az integráció annyi mint az új nemzedék alkotó képességeinek maximális társadalmi érvényesítése az egészében vett társadalom fejlődésének folyamatában. Ezek szerint az integráció azt is jelenti, hogy az ifjú egyéniség sokoldalú érvényesülésének kívánalmait a nemzetgazdaság és a nemzeti kultúra haladásának kívánalmaival egyeztetik. Így aztán az ifjúság társadalmi integrációja a társadalomépítés szerves részének, törvényszerű, szükséges, pozitív folyamatnak bizonyul.

Ha ezekből a makroszociális szempontból differenciált kontextusokból kiindulva kívánjuk tanulmányozni az ifjúság integrációját oly módon, hogy annak reális társadalmi életnek a sokrétűségéhez viszonyítjuk, amelyben e folyamat végbemegy, akkor el kell vetnünk azoknak az elemzéseknek az egyoldalúságát, amelyek csupán az integrálódó

tényező módosulásaira figyelnek és háttérbe szorítják az integráló rendszer módosulásainak problémakörét.

Így jutottunk 1970-ben arra a következtetésre, hogy elméleti és gyakorlati síkon az *integrációt nem csupán az integrálódó tényező hozzáidomulásának kell tekinteni az integráló rendszer kívánalmaihoz, hanem kölcsönösségi alapon, az integráló rendszer hozzáidomulásának is az integrálódó tényező kívánalmaihoz.*

A kérdés folytatását és kifejlesztését az utóbbi évtizedben az ifjúság problémáinak kutatásával foglalkozó Központ egyéb kutatásai biztosították.

Az akkori megfogalmazásban, valamint a témakörnek szentelt más tanulmányokban sem dolgoztuk ki részletezően és világosan a *participációs tudat és magatartás* problémakörét. Viszont az integráció *nem mechanikus, passzív alávetés, hanem tudatos, participációs cselekvés*, amelynek folyamán egyként valósul meg az integrált és az integráló közötti kettős értelmű kölcsönös viszony, és mindkét tényező módosulása. Ilyen értelemben abból az elgondolásból indulunk ki, hogy — főleg a szocializmus körülményei között — valamely társadalmi folyamat elemzése keretében a cselekvés képviselőjét bizonyos célok elérésére törekvő tudatos praxis alanyának kell tekinteni, tehát teleonomikus szemszögből nézni: egy valódi társadalmi cselekvés valamely aktív alany ténykedése, nem pedig egy passzív tényezőé. Az integráció nem csupán a szentesített kívánalmakhoz és normákhoz való benső hozzáidomulás és adaptáció, hanem választásra, mérlegelésre alapozó, a meglévő kifejlesztése és tökéletesítése iránti elkötelezettség. Ebben a vonatkozásban a marginális helyzettel járó tünetek kiküszöbölése vagy csökkentése nem csupán adaptációs, konformista típusú beépülést kell jelenten, hanem participációt.

Nyilvánvaló, hogy a marginális helyzet és az egyszerűen mechanikus beépülés kiküszöbölése elsősorban makroszociális újjászervezésektől függ, de maguk az ifjak magatartásának módosulását is igényli, amely épp ezeket az objektív feltételeket tükrözi. A mi szempontunkból tehát a marginális helyzet kiküszöbölése a „Telemakhosz szindrómának” nevezhető tünet elmarasztását tételezi fel.

Az Odüsszeia közismert hőse, Telemakhosz a családi gyámkodás alóli főlzabadulás, és ugyanakkor a családi meg a társadalmi tekintély képviselőjének tekintett Mentor

állandó védnöksége és irányítása alá kerülés küszöbén álló ifjú szimbólumának tekinthető. Véleményünk szerint, a „Telemakhosz szindróma” segítségével érzékeltetni lehet azoknak az ifjaknak a magatartását, akik a kortárs társadalom feltételei között is interiorizált értékítéletű és vállalt magatartásokká változtatják marginális és függőségi helyzetüket. Más szóval, a „Telemakhosz szindróma” az ifjaknak az a magatartásformája, amelyet a társadalom által rájuk kényszerített objektív marginális viszonyok és a paternalista nevelés eredményeznek, s amely nem-felnőtli helyzetüket egy „óhajtott” függőségi és alárendeltségi, borúlátás és kibúvási állásponttá változtatja, vagy esetleg valamely „szubkultúrába” való visszavonulássá, amelyet a társadalom eltűr, mivel az ifjúság lázadását jóindulatú magatartásformák felé vezet le.

A marginális helyzetből az integráció által a participációra való áttérés tehát egyaránt feltételezi az ifjak Státusa-Szerepe változásait, valamint az ezekből eredő értékítéletek és magatartásformák összességének változásait is, beleértve a jelzett szindrómához fűződő jellegzetességeket is — ami szükségessé teszi, hogy új felfogásban lássuk az ifjú nemzedékek szerepét a társadalmi újratermelődés és átalakulás folyamatában.